

Despre

CONTEMPORANEITATEA CARACTERULUI

(ARTICOL SCRIS PENTRU REVISTA „TEATRUL“)

I

Nu există azi, consfătuiri și dezbateri în jurul problemelor dramaturgiei, în care să nu se vorbească despre compoziția și stilul piesei, despre structura monologului și precizia replicilor... Atenția sporită față de problemele măiestriei artistice este un fapt îmbucurător. Dar, pentru ca această atenție să fie și rodnică, se cere nu să despărțim, ci, dimpotrivă, să legăm problemele de tehnică a dramaturgiei de principalele probleme ale metodei de creație.

O condiție esențială a zugrăvirii cu talent a vieții este atitudinea talentată față de ea. Legătura strânsă cu viața poporului, arta de a vedea și a simți adevărul vieții, sensibilitatea deosebită față de contemporaneitate determină nu numai poziția cetățenească a dramaturgului, ci și orientarea, principiile, particularitățile artei lui. Caracterul omului contemporan, la a cărui prezentare vie și profundă năzuiește orice dramaturg, nu se dezvăluie unui observator care stă pasiv să observe. Numai un tovarăș de luptă și muncă este în măsură să aprecieze cu adevărat faptele contemporanului, îi poate înțelege în profunzime ideile și sentimentele. Și înțelegându-le, descoperă nuanțele noi, simplitatea nouă a manifestărilor lui de viață, așadar, trăsăturile lui caracteristice, concret istorice, de natură să confere portretului dramaturgic al omului deceniului al VII-lea, constructor al comunismului, o mai bogată expresivitate. Cunoașterea adâncă a caracterului contemporanului va determina, desigur, inevitabil, în scriitor, necesitatea de a-l arăta în chip contemporan; sînt împătimiti în repetarea trecutului, cele mai dese ori, cei ce trăiesc doar din amintiri.

Din păcate, în dramaturgia noastră apar și în zilele noastre o seamă de lucrări în care oamenii muncii de la orașe și sate sînt zugrăviți ca și cum timpul i-ar fi schimbat numai în înfățișarea lor exterioară, îmbrăcîndu-i în straie noi, înnoindu-le îndeletnicirile și grijile, dar neatingînd și straturile adînci ale caracterului lor. În atari lucrări cuceritorii pămînturilor desțelenite sau constructorii hidrocentralei din Bratsk nu se deosebesc, în ideile și sentimentele lor, aproape cu nimic de eroii *Cimentului*, *Poemului despre topor*, *Pămîntului desțelenit*. Moștenirea principiilor etice, fermitatea tradițiilor vieții poporului sînt involuntar opuse procesului real de dezvoltare a acestor principii și tradiții. În acest chip este încălcată una dintre cele mai importante cerințe ale realismului socialist, și anume, cerința de a oglindi viața reliefînd caracterul ei istoric.

Literatura de la sfîrșitul deceniului al III-lea și începutul deceniului al IV-lea al secolului nostru a surprins chipul deosebit al acelor oameni pentru care și primul tractor din Stalingrad, și barajul Dneproghes, și metalul din Magnitka constituiau noutăți neobișnuite care impresionau imaginația. Pentru mulți dintre ei, și primele manifestări ale dezinteresului material și ale entuziasmului socialist, în propria lor comportare, au constituit o descoperire neașteptată. Creînd valori materiale ale socialismului, ei se creau și pe ei înșiși, se schimbau nu numai în înfățișarea lor exterioară, ci și lăuntric.

Oamenii din zilele noastre socotesc drept ceva cu totul în firea lucrurilor nu numai punerea în funcțiune a uriașelor uzine și centrale electrice, crearea unor noi, uluitoare mașini, dar și propria lor capacitate de a rezolva probleme importante de viață de pe poziția unor stăpîni ai vieții. Desigur, și astăzi, fiecare

nou succes al constructorilor comunismului, fiecare manifestare a conștiinței și a elanului comunist bucură nemărginit pe oamenii sovietici; dar această bucurie e străbătută astăzi de nuanțe noi, de o nouă emotivitate. Calea parcursă de popor prin cincinaluri, prin război, experiența acumulată de popor în construcția socialistă fac parte integrantă din lumea spirituală a contemporanului nostru. Oamenii au învățat să privească mai larg, de pe poziții de stat și internaționale, propria lor muncă; s-a dezvoltat cultura sentimentelor. În decursul construirii comunismului, se transformă corelația dintre cointeresarea materială a oamenilor în rezultatele muncii și entuziasmul socialist.

„Repartiția după muncă — se spune în raportul prezentat de N. S. Hrușciiov la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. — asigură cointeresarea materială a oamenilor în rezultatele producției, stimulează creșterea productivității muncii, creșterea calificării lucrătorilor, perfecționarea tehnicii producției. Ea are și un mare rol educativ, pentru că îi deprinde pe oameni cu disciplina socialistă și face ca munca să fie generală și obligatorie. În societatea socialistă, entuziasmul în muncă al oamenilor crește tot mai mult, stimulentele morale în muncă capătă o importanță tot mai mare.“

Acest proces al avântului, al creșterii stimulentele morale pentru muncă s-a făcut simțit încă în anii primelor cincinaluri. Astăzi, entuziasmul a căpătat noi aripi și prilejuiește noi schimbări calitative în vederile și în motivările acțiunilor oamenilor sovietici. Dramaturgia noastră este și ea chemată să arate aceste schimbări, să dezvăluie dialectica complexă a corelației dintre cointeresarea materială și stimulentele morale.

În ultimii ani, a crescut nespus de mult activitatea creatoare a oamenilor sovietici. Muncitorii, colhoznicii, intelectuali noștri au început să muncească mai bine, cu mai multă inițiativă. Ceea ce înseamnă că în gândurile și sentimentele oamenilor, în mobilurile lor s-au petrecut transformări esențiale și binefăcătoare. Lupta Partidului Comunist pentru restabilirea și afirmarea normelor leniniste în viața de stat și de partid, măsurile luate pentru avântul puternic al agriculturii, transformările în modul de a conduce industria, atenția sporită față de problemele practice ale construirii comunismului, creșterea bunăstării materiale a poporului, srrădania înțeleaptă și energică a partidului pentru realizarea destinderii în relațiile internaționale și pentru consolidarea păcii, zborul sateliților și al „Junicilor“ — toate acestea au o înfriure fertilă asupra lumii spirituale a fiecărui om. Dramaturgia este ținută să dovedească o sensibilitate pătrunzătoare față de aceste procese lăuntrice contemporane, pentru ca oglindirea veridică, istoric-concretă, a vieții, să devină trup din trupul și singe din singele fiecărei piese, fiecărui chip.

Pe această linie, se dezvăluie dramaturgului contemporan un mare număr de probleme extrem de complicate. Aceste probleme nu sînt însă totdeauna rezolvate cu profunzimea și curajul necesar. Totuși, fără a supraaprecia realizările dramaturgiei, sînt foarte importante de subliniat, la momentul oportun, acele fărîme de experiență pozitivă cîte există. Este interesant din acest punct de vedere să ne referim la unele piese, recent prezentate pe scenele teatrelor sovietice; nu pentru a le da o apreciere de recenzie, ci pentru a încerca o sinteză a căutărilor creatoare ale dramaturgilor ce năzuiesc să arate într-un chip contemporan caracterul omului contemporan.

...Noua piesă a lui I. Stok, *Piața ancorei*, începe cu o întîlnire de dragoste. În decursul discuției duse de cei doi îndrăgostiți, se aud cuvinte dintre cele mai prozaice: că Tania a uitat să treacă pe la magazin să cumpere ceai, despre o învoire care determină cu o precizie pur militară la ce oră trebuie să se întoarcă Serghei la submarin — dar muzica de scenă este romanțioasă. În fiecare cuvînt, în fiecare tăcere, auzim glasul iubirii care dă ghes lui Serghei să-și prelungească rămînerea lingă iubită și după ora indicată de învoire. Nu i-a fost ușor lui Serghei să facă aceasta: el nu face parte din categoria acelor tineri ce-și îndeplinesc cu neseriozitate și lipsă de răspundere obligațiile, păstrînd în minte numai drepturile de care se bucură. Dragostea i-a înlăturat însă șovăielile, a făcut să tacă în el remușcările...

Între timp s-a întîmplat ireparabilul: submarinul pe care-și făcea serviciul Serghei a plecat pe neașteptate în misiune. Serghei a fost înlocuit cu elevul și prietenul său cel mai bun, Valerii. Submarinul s-a scufundat. Lucrările de salvare au durat multe ore. Submarinul a fost ridicat la suprafață, dar Valerii a murit.

În timpul lucrărilor pentru ridicarea la suprafață a vasului și de-a lungul cercetărilor întreprinse pentru a se cunoaște cauza catastrofei, Serghei se simțea pătruns de convingerea că el este vinovat de cele întâmplate: din lipsă de experiență, Valerii și-a pierdut, desigur, cumpătul și a săvârșit o greșeală; dacă ar fi fost el, Serghei, la aparate, totul ar fi decurs normal. Serghei a trăit momente înfiorătoare. Așa a încolțit în el ideea disperată și în mîinile lui a apărut pistolul salvator... Căpitanul Bondar a aflat despre intenția tînărului; l-a certat zdravăn și i-a luat pistolul.

Comisia de cercetare a catastrofei n-a confirmat pronosticurile sumbre ale lui Serghei: Valerii servise cu pricepere și demnitate. Concluziile comisiei îl salvează pe Serghei de răspunderea penală pentru cele întâmplate. Fapta lui va fi însă, fără îndoială, serios discutată la organizația de comsomol. Dar tovarășii vor înțelege că Serghei nu știuse nimic de misiunea submarinului, că e, așadar, vinovat doar pentru că a întîrziat cu o oră, Serghei va fi sancționat pe linie de comsomol; e limpede însă că recunoașterea cinstită și nepregetată a greșelii îi va ușura sancțiunea.

Și totuși, Serghei nu simte ușurare. În final, el rămîne copleșit de tragedia petrecută. Și aceasta, nu numai pentru că-l apasă foarte mult moartea prietenului. Lipsa pedepsei penale nu-l eliberează de sentimentul vinovăției: în clipa îngrozitoare el nu se aflase alături de tovarășii lui, nu împărțise cu ei primejdia mortală. Serghei se pedesește, de aceea, cu acea lipsă de milă, de neînțeles omului care-și măsoară vinovăția lui și a altora doar cu măsura articolelor din codul penal. Serghei se condamnă după codul cînstei și onoarei de comunist. Și pentru dînsul, această autocondamnare nu este mai ușoară, ba este poate chiar mai grea decît o osîndă penală. Autorul piesei nu o declară de-a dreptul, dar scoțînd în relief sentimentele eroului său, oferă cititorului și spectatorului posibilitatea de a simți în toată adîncimea ei drama lui sufletească.

La baza *Pieței ancorei* se află o situație excepțională. Totuși, de-a lungul piesei, eroii dezvăluie calități foarte caracteristice omului nostru contemporan, caracteristice omului sovietic, care știe să rezolve într-un chip nou, vechile anomalii: personalitatea și societatea, sentimentul și datoria. Situația excepțională, tragică, îl ajută pe dramaturg să arate, să dezvăluie cu pregnanță, dar fără insistență plictisitoare, felul cum înțeleg oamenii de tipul lui Serghei, răspunderea în fața societății, în fața tovarășilor ce muncesc pentru aceeași cauză. Noul în viață, în caracterul contemporanului, văzut de dramaturg, aduce un element nou și în rezolvarea uneia dintre cele mai vechi probleme ale tragediei — problema „vinovăției sublime“ a eroului.

Căpitanul Bondar joacă un mare rol în desfășurarea subiectului piesei. Ca și Serghei, el este îndrăgostit de Tania. După ce aude declarația de dragoste a lui Bondar, Tania îl respinge fără rezerve. Nu: ea nu s-ar putea niciodată îndrăgosti de un om ca acesta. Întotdeauna sever, egal, rațional, reținut, Bondar îi pare un om lipsit de suflet, la care totul e parcă împărțit în rafturi și sertare: hîrțile, visurile, doctoriile din farmacia casei, sentimentele...

La început, și spectatorul pare să-l privească pe Bondar cu ochii Taniei. Spectatorul îl vede cum își verifică meticolos nasturii de la tunică, dacă sînt bine încheiați, îl aude cît de greoi își face declarația de dragoste, utilizînd cuvinte cazone, și-i dă dreptate Taniei: da, în fața noastră, se află un executant ireproșabil și anost.

Bondar dă prima lovitură acestei imagini cînd, provocat de brutalitatea Taniei, vorbește sincer, cu o amărăciune de neînțeles și cu reținută pasiune, despre viața lui: în 1941, hitleristii i-au ucis părinții, pentru că fiul lor cel mare, Grișa Bondar, era comunist și ofițer; la vîrsta de 13 ani s-a ascuns la vecini, apoi, trecînd linia frontului, a fost înfiat de divizie și a devenit cercetaș... A slujit în armată toată viața. De aici, și precizia, și disciplina lui. Tunica cu grijă încheiată nu reprezintă însă pe Bondar în totalitatea lui. Bondar cel adevărat, neștiut și nevăzut de Tania, se dezvăluie atunci cînd smulge pistolul din mîna „rivalului său fericit“, cînd îi amintește lui Serghei adevărurile pe care acesta pare să le fi uitat sub greutatea sentimentelor dramatice. În figura ofițerului aspru și disciplinat, vedem un om cu un suflet mare, dintr-o bucată, puternic, nobil.

Asemenea tovarăși ca Bondar au apărut nu o dată pe scena noastră (mă refer, în cazul de față, nu la individ — căci aici Bondar al lui Stok nu repetă pe nimeni — ci la tipul care întruchipează anumite categorii etice). Numeroși dramaturgi au luat apărarea unor asemenea eroi, împotriva învinuirilor superficiale

și a spiritelor de estradă ; dar deseori, ei și-au ușurat sarcina opunând eroului lor, fie bandiți, fie indivizi ușuratici, lipsiți de răspundere. Asemenea ciocniri au dat nu o dată pieselor caracterul didacticist al contrastelor de diagramă : pe de o parte, vioiciunea exterioară care ascunde viciul interior, pe de altă parte, noblețea lăuntrică sub ascunzișul „justeții“ plictisitoare.

Stok rezolvă ciocnirea în mod complex și modern. Și Tania și Serghei sînt oameni buni, însuflețiți de un puternic și bine conturat sentiment al datoriei obștești ; îi caracterizează însă greșelile răspindite în rindurile tineretului contemporan : greșelile acelor tineri și tinere care, în ostilitatea lor justă față de spiritul cazon, sînt gata să bănuiască de tot soiul de păcate pe omul care tratează cu severitate slăbiciunile spirituale și neglijența față de problemele serioase ale vieții. Din lipsă de experiență de viață, ei văd în „justețea“ unor oameni de felul lui Bondar, doar latura plicticoasă și cenușie, iar în eliberarea de autoritatea directă a normelor și obligațiilor, numai frumusețea libertății. Ironizînd „tovarășii justți“, ei nu înțeleg cît de amar poate să fie reversul acestei ironii.

Da, firește. Printre oamenii care, prin comportarea, limbajul și manierele lor, seamănă cu Bondar, se întîlnesc și suflete sterpe, incapabile de altceva decît să repete anost adevăruri îndeobște cunoscute. Da, printre oamenii care se poartă cu o mare ușurătate, există personalități ieșite din comun, în stare, la momentul necesar, să dea dovadă și de noblețe, și de pasiune, și de talent, în lupta pentru o cauză bună.

Dar ironia lipsită de conținut la adresa „tovarășilor justți“ este ușuratică, pentru că se întemeiază pe o schemă, pe imagini extrem de superficiale și rudimentare cu privire la ceea ce este bine și la ceea ce este rău, și pentru că viața, viața reală, nu poate fi încadrată în scheme. În anumite împrejurări, în anumite îmbinări ale relațiilor dintre oameni, ale caracterelor, o bună orientare spre un țel, claritatea pozițiilor, fermitatea comportării omului se pot dovedi salvatoare, în timp ce libertatea prost înțeleasă poate să se transforme în tragedie. Și chiar „vinovăția sublimă“, în cel de-al doilea caz, poate deveni o vinovăție oarecare, dacă urmările reale ale faptei lipsite de răspundere sînt grele.

Această aspră dialectică a vieții nu cereuciderea sentimentelor, subordonarea lor permanentă și automată datoriei. Dar ea nu suferă nici aprecierea superficială a calităților și slăbiciunilor omenеști. Ea ne învață să fim atenți față de om, ne învață să-l privim cu o atenție în care încrederea se îmbină cu exigența, iar grija pentru desfășurarea tuturor posibilităților lui se îmbină cu năzuința de a organiza și orienta în mod obștesc acțiunile omului, pentru ca ele să devină manifestarea unui efectiv umanism. Numai în condițiile unei atari comportări față de om, izbutești să nu te înșeli în ceea ce privește viciul sau goliciunea sufletească, chiar în acele cazuri în care acestea sînt ascunse sub farmecul și originalitatea exterioară ; numai în aceste condiții, ajungi cu adevărat să întrevezi în om, noblețea mai puțin vizibilă, forța spirituală ascunsă în el..

Cînd citești sau vezi pe scenă *Piața ancorei*, încerci uneori sentimentul că autorul piesei a creionat cu precizie și animat de un puternic spirit al contemporaneității, linia de comportare a personajelor, dar că, dornic să realizeze o cuceritoare coeziune a tablourilor, a trecut uneori cu vederea să sublinieze în zugrăvirea caracterelor, varietatea de nuanțe pe care acestea le presupun : căutările creatoare ale dramaturgului nu sînt totdeauna încununate de victorie deplină. Este deosebit de trist că dramaturgul n-a reușit să redea scena întîlnirii de dragoste dintre Serghei și Tania, cu forța necesară unei înțelegeri depline a logicii lăuntrice care justifică fapta — aproape de a deveni crimă — săvîrșită de Serghei. Imprecizuni psihologice, lucruri nespuse pînă la capăt există și în scenele care zugrăvesc întîlnirile lui Serghei cu mama lui Valerii cel care a murit, și cu tatăl Taniei. Și totuși, *Piața ancorei* atrage atenția teatrelor noastre. Ea oferă posibilitatea de a se arăta veridic, pe scenă, unele particularități esențiale ale caracterului contemporan.

(Sfîrșitul în nr. viitor)